

zı peşrevlerde ise birinci hânenin son bir bölümü -bu bölüm ilk otuz ikinci zamandan sonra geri kalan on altı zamandır-mülâzimedir. Fakat farklı şekilde olanlara da rastlamak mümkündür. Eski devirlerde diğer büyük usullerin çoğunda olduğu gibi sakil usulü de sonraki zamanlara göre daha sade ve uzun darbları ihtiva ederken zamanın ilerleyişi ve nağme fikir ve yapısında meydana gelen değişimlerin de tesiriyle bu vuruşların bazıları parçalara ayrılarak velvelelendirilmiştir (bunlar şekil üzerinde belirtilmiştir).

Nûman Ağa'nın şevkefzâ, Benli Hasan Ağa'nın rast, Sâdık Ağa'nın arazbar peşrevleri; Ebûbekir Ağa'nın, "Çeşm-i siyehin âfet-i mekkâreliğinden" mısrayla başlayan yegâh kârî; Hâfız Post'un, "Dil verdim ol perîye nihân gördüğüm gibi" mısrayla başlayan nevâ, Zekâî Dede'nin, "Peymân-ı dilberâna inanmam kefil ile" mısrayla başlayan uşşak, Hamparsum Limonciyan'ın, "Zülfünü perîşan etmiş serv-i revânım geliyor" mısrayla başlayan rast besteleri bu usulle ölçülmüş eserlerden bazılarıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tanburî Cemil Bey, *Rehber-i Müsiki*, İstanbul 1321, s. 103-104; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935, II, 145-153; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usûlleri Kudüm Velvelleri*, İstanbul 2006, s. 779-785; Sadettin Heper, "Türk Musikisinde Usuller", *MM*, sy. 347 (1978), s. 14.

İSMAİL HAKKI ÖZKAN

SÂKİNÂME

(ساقینامه)

Doğu edebiyatlarında içkili sohbet meclislerini ve bunlarla ilgili unsurları gerçek ve mecazi mânasıyla anlatan manzume.

Arapça sâkî ile (içki sunan) Farsça nâme (yazılı şey, mektup) kelimelerinden oluşan sâkinâme divan edebiyatında işret meclislerinin âdâbı ile bunların unsurları olan mûsiki aletleri, sofrâ malzemeleri, yemekler vb.ni anlatır. Sâkinâmeler konuyla ilgili folklorik malzemeyi, devrin ahlâk telakkilerini, değer yargılarını, zevklerini, sanatkârların hayatı yorumlayış biçimini aksettirdikleri gibi şairlerin hayat tarzı hakkında da bilgi verir.

Sâkinâmelerden sâkîliğin çok eski bir meslek olduğu, bezm meclisinde içki sunma, meclisin âdâbını düzenleme gibi görevleri içerdiği, ayrıca bu mesleğin gide-rek zarafet kazandığı ve sâkîlerde özel yetenekler yanında şiir ve mûsiki bilgisinin

arandığı anlaşılmaktadır. İran ve Türk edebiyatlarında sâkinâmeler genellikle aruz vezninin mütekârib bahrinde "feûlün feûlün feûlün feûl" veya "feûlün feûlün feûlün feûlün" kalıbıyla yazılmıştır.

Şarabı ve şarap meclislerini rindâne ifadelerle anlatan sâkinâmelerin yanında bu konuları tasavvufi olarak işleyenler de vardır. Bunlarda şarap ilâhî aşkı, sarhoşluk vecd halini temsil eder. İçki ve içkiye bağlı haller çevresinde ölümü hatırlama, öğüt, hikmet gibi konuların da işlendiği bu eserlerde rindâne bir eda ile varlık meselesi üzerinde durulur. Meyhâne ihtiraslardan uzak aşk ve şevk dolu bir yer olup aşk şarabını sunan pîr-i mugan meyhânenin mürşid-i kâmilidir. Burada şarap (mey), insan-ı noğlunu maddî âlemin sıkıntılarından kurtaran ve onu ebedî varlık makamına ulaştıran aşktır. Tasavvufî sâkinâmelerde meyhâne, sarhoş, sâkî, çeng, def, ney gibi kelimeler yanında şairlerin kullandığı diğer kavram ve motiflerin hemen hepsi görünen anlamları dışında tasavvufî bir mânaya bürünür.

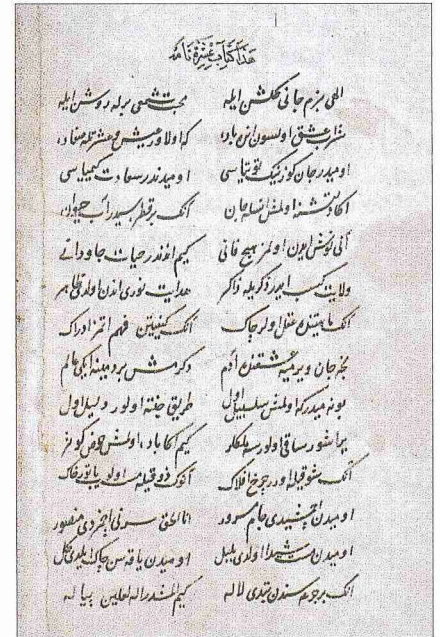
Sâkinâmeler müstakil olarak yazıldığı gibi mesnevi türündeki eserlerin bir bölümü veya divanlar içinde terkihibend, terciibend ve kaside gibi manzumeler şeklinde de bulunabilir. İslâm öncesi Arap edebiyatında "hamriyyât" adıyla anılan ve şarabı konu alan şiirlerin önemli bir yeri varsa da sâkinâmelerin müstakil bir tür olarak ortaya çıkışı çok sonradan İran'da gerçekleşmiştir. Arap edebiyatında İslâmiyet'in şarabı yasaklayıcı hükümleri dolayısıyla bu tür şiirlerin yazılmasına uzun süre ara verilmiştir. Fakat Emevîler ve Abbâsîler döneminde bu manzumelerin yeniden artış gösterdiği bilinmektedir. Arap edebiyatında bu konuda yazılmış en önemli eser, Şemseddin Muhammed en-Nevâcî'nin (ö. 859/1455) İran ve Türk edebiyatlarında bu sahada birçok esere kaynak teşkil eden *Halbatü'l-kümeit* adlı kitabıdır (bk. NEVÂCÎ). Fars edebiyatında da çok eskiden beri şarabın ve şarap meclislerinin şiirin önemli konularından olduğu görülmektedir. Ancak burada da dinî endişelerle bir süre şarapla ilgili manzumeler yazılmamıştır. Acemler, Gazne sarayında yaşayan şairlerin de katkısıyla aşk ve şarabı işleyen gazel nazım şeklini kendi millî zevklerine uydurarak geliştirmişlerdir.

Türk edebiyatında sâkinâme türünün ilk örneğine Anadolu sahası dışında Hârizmî'nin *Muhabbetnâme*'sinde rastlanır. Eserde bölüm sonlarında ikişer beyitle sâkiye seslenilir. Aynı dönemde Anadolu sahasında Ahmed-i Dâî'nin Emîr Süleyman

için yazdığı, yedişer beyitlik yedi bentten oluşan terciibendi, içkiyle ilgili kavram ve motifleri bir araya toplaması bakımından bir sâkinâme kabul edilebilir. Bu manzumenin dili ve konunun işleniş biçimi Türk edebiyatında daha önce bu türde eserler yazıldığı izlenimi vermektedir. XV. yüzyılda Çağatay şairi Ali Şîr Nevâî'nin 458 beyitlik *Sâkinâme*'si türün geçiş dönemi eserleri arasında sayılır.

Sâkinâme türünün Anadolu'daki yeni bir hüviyete bürünmüş, müstakil bir eser halini almış ilk başarılı örneği Edirneli Revânî'nin (ö. 930/1524) *İşretnâme*'sidir. Yavuz Sultan Selim'e sunulan 694 beyitlik bu eserde tevhid, münâcât, na't, sebeb-i te'lif ve Sultan Selim'e dair iki kasideden sonra asıl konuya geçilir. Şarabın bulunuşu, nitelikleri, içki meclislerinin bazı unsurları, yemekler ve bu meclislerdeki sohbet âdâbından bahsedilir. XVI. yüzyılda kaleme alınan sâkinâmeler arasında Hayrettî'nin *Sâkinâme*'si (102 beyit), Fuzûlî'nin *Sâkinâme* (*Heft-câm*, 327 beyit, Farsça) içinde yer alan sâkinâme tarzı beyitlerle *Beng ü Bâde* (doksan yedi beyit) ve *Leylâ vü Mec-nûn'u* (kırk dokuz beyit), İşretî Mustafa'nın terciibendi (elli iki beyit), Fevrî'nin divanındaki "Sahbânâme"si (elli beş beyit), Taşlıcalı Yahyâ'nın kırk sekiz beyitlik mesnevisi, Bursalı Cinânî'nin *Cilâû'l-kulûb'u*,

Edirneli Revânî'nin *İşretnâme* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Ali Nihat Tarlan, nr. 69/1)

Ruşçuklu Şeyh Mustafa Beyânî'nin *Sâkinâme*'si, Âlî Mustafa Efendi'nin terkibi-bendi ve Kalkandelenli Fakîrî'nin tasavvufî mahiyetteki 101 beyitlik *Sâkinâme*'si (İÜ Ktp., TY, nr. 4097; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 912) sayılabilir. Bazı araştırmacılar ise Fuzûlî'nin bir *sâkinâme* şairi olduğunu ve kendisinden sonraki şairleri etkilediğini söylemektedir.

XVII. yüzyılda bu türde yazılmış eserlerin sayısında bir artış görülmektedir. Kafzâde Fâizî'nin *Sâkinâme*'si (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3468), Azmîzâde Mustafa Hâletî (İÜ Ktp., TY, nr. 4097), Selânikli Esad ve Şeyh Mehmed Allâme Efendi'nin eserleri, Nevî'nin her ikisi de terki-bibend tarzında Farsça ve Türkçe iki *sâkinâme*si, Nevîzâde Atâî'nin *Âlemnümâ* adıyla da bilinen (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3746) hacimli *sâkinâme*si türün en dikkate değer örnekleri arasındadır. Şeyhülislâm Yahyâ (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 168), Riyâzî (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 312), Sabûhî (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, nr. 249), Şeyhülislâm Bahâî Mehmed Efendi, Rüşdî, Cemî Mehmed (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 498), Trîfî Ahmed Çelebi (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3518), Nâzûkî ve Tîbî Efendi'nin (İÜ Ktp., TY, nr. 2877) mesnevi tarzındaki *sâkinâmeleri*, Fehîm-i Kadîm'in kasidesi (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2673/3), Edirneli Âlî'nin ve Kelîm Eyyûbî'nin terki-bibendleri (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 161) yüzyılın bu türdeki diğer örnekleridir.

XVIII. yüzyılda *sâkinâme* sayısında önemli ölçüde azalma olmuştur. Şeyhî Mehmed Efendi'nin mesnevisi yanında (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 12) Subhîzâde Feyzî'nin *sâkinâme* tarzında düzenlenmiş *Mir'ât-ı Âlemnümâ*, *Safânâme* ve *İşknâme* adlı eserleri (TSMK, Revan Köşkü, nr. 101), Nevres-i Kadîm ve Ayrıntablı Aynî'nin *sâkinâmeleri*, Yenişehirli Belîğ ile (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 520) Şeyh Galib'in (İÜ Ktp., TY, nr. 1431) terciibend şeklindeki manzumeleri türün bu asırdaki belli başlı örnekleridir.

XIX. yüzyılda kaleme alınan *sâkinâmeler* müstakil birer eser olmaktan ziyade genellikle terki-bibend veya terciibend tarzında küçük manzumelerdir. Hoca Neşet (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 381), Mehmed Dâniş Bey, Hemdem Mehmed Said Çelebi, Kâzım Paşa ve Tayyar

Mahmud Paşa'nın *sâkinâmeleri* bunlardan dır. Benlizâde İzzet (Atatürk Üniversitesi Ktp., M. Seyfettin Özege, Agâh Sırrı Levent Yazmaları, nr. 357), Hüznî ve Süleyman Celâleddin Molla Bey'in (İstanbul 1305) *sâkinâmeleri* ise mesnevi tarzındadır. Hanyalı Nûrî (Kastamonu 1325), Selânikli Hâmî, Zîver Paşa, Tûrâbî ve Ziyâ Paşa'nın terki-bibendleri; Dilsûz Mehmed Emin Tebrîzî, Keçecizâde İzzet Molla, Nâmîk Kemal ve Bayburtlu Zihnî'nin kasideleri ve Nigârî'nin tasavvufî mahiyetteki *sâkinâme*si yüzyılın bu türde kayda değer eserleri arasında sayılabilir. XX. yüzyılın tek *sâkinâme*si Mehmed Memduh Paşa'ya ait olup terki-bibend şeklindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Gibb, *HOP*, I, 317-346; Browne, *LHP*, I, 465; Celâleddin-i Hümâyî, *Târîh-i Edebiyyât-ı İrân*, Tahran 1340, s. 319 vd.; A. Bombac, *Histoire de la littérature turque* (trc. I. Melikoff), Paris 1968, s. 283; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 86, 91; Abdülkadir Karahan, *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri*, İstanbul 1980, s. 117-123; Tunca Kortantamer, *Nevî-zâde Atâyî ve Hamse'si*, İzmir 1997, s. 154-175; a.mlf., "Sâkinâmelerin Ortaya Çıkışı ve Gelişimine Genel Bir Bakış", *TDEAD*, sy. 2 (1983), s. 81-90; Ridvan Canım, *Türk Edebiyatında Sâkinâmeler ve Edirneli Revânî'nin İşretnâmesi*, Ankara 1998; Adnan Karaismalloğlu, "İran Edebiyatında Sâkinâmeler", *SÖ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 1, Konya 1992, s. 1-9; Ali Osman Coşkun, "Sâkinâmeler ve Kafzâde Fâizî'nin Sâkinâme'si", *Ordokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, sy. 9, Samsun 1994, s. 52-64; Erdoğan Uluğ, "Divan Edebiyatı Türlerinden Sâkinâmeler ve Şeyhülislâm Bahâî'nin Sâkinâme'si", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sy. 9, Erzurum 1998, s. 49-64; Bekir Çınar, "Tîfî Ahmed Çelebi ve Sâkinâme'si", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 12, Niğde 2002, s. 111-153; J. E. Bencheikh, "Khamriyya", *EP* (İng.), IV, 998-1009.

RİDVAN CANIM

□ FARS EDEBİYATI. Hamriyyât diye adlandırılan şarap konulu Arapça ve Farsça şiirlerin *sâkinâme* türüne kaynaklık ettiği kabul edilmektedir. Ancak *sâkinâmeler* hamriyyelerden anlam ve nitelik bakımından ayrılır. Daha çok aşk konularını işleyen hamriyyelere rağmen *sâkinâmeler* felsefî, ahlâkî ve irfanî öğütler içermektedir. İslamiyet'in İran bölgesine yayılmasından sonra şekillenen yeni Farsça ile şiir yazan ilk şairlerin örnek aldığı Arapça manzumelerde önemli bir yer tutan şarap konulu şiirler Farsça şiirde de belirli bir yere sahip olmuştur. İran edebiyatının ilk büyük şairi sayılan Rûdekî ile (ö. 329/941) Gazneliler döneminin önde gelen şairlerinden Menûçihri bu alanda isim yapmış kişilerdir.

Sâkinâmelerin muhtevasına uygun yazılmış ilk Farsça beyitler Nizâmî-i Gencevî'ye (ö. 611/1214 [?]) aittir. Ancak Nizâmî'nin bu beyitleri Fahreddin Es'ad-ı Gurgânî'nin (ö. 446/1054'ten sonra) sadece iki beyti elde kalan bir mesnevisini örnek alarak yazdığı düşünülmektedir. İlk müstakil *sâkinâme* yazarının Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376) olduğu görüşü ise doğru değildir. Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ö. 792/1390 [?]) müstakil *sâkinâme* diye kabul edilen mesnevisi de bu adla anılmamış olmalıdır. X. (XVI.) yüzyılın başlarından itibaren *sâkinâme* türü olgunlaşmış şekliyle daha çok müstakil manzumeler olarak yazılmaya başlanmıştır. Bu sebeple Ümîdî-i Râzî (ö. 925/1519) ilk müstakil *sâkinâmenin* sahibi kabul edilmelidir. Örfî-i Şîrâzî'nin divanında bazılarına göre müstakil bir eser sayılan *sâkinâme* vardır. Terciibend veya terki-bibend şeklinde olmalarına karşılık aynı muhtevayı taşıdıklarından *sâkinâme* kabul edilen manzumelerin ilki Fahreddin-i Irâkî'ye (ö. 688/1289) ait olup Vahşî-i Bâfkî'nin "Sâkinâme" başlıklı terciibendi Şeyh Abdüsselâm Peyâmî-i Kirmânî ve birçok şair tarafından örnek alınmıştır. Peyâmî-i Kirmânî'nin terciibendinin vasıta beyti, Rûhî-i Bağdâdî'nin *sâkinâme* özelliği taşıyan terki-bibendinde ikinci vasıta beyti olarak yer almaktadır.

Farsça *sâkinâmelerle* ilgili ayrıntılı bir çalışma yapan ve *Meyhâne* isimli bir tezkire hazırlayan (telifi: 1028/1619) Molla Abdünnebi Fahrüzzamân, Nizâmî-i Gencevî'nin müstakil *sâkinâme* söylemediğini, kendisinin *İskendernâme*'deki her hikâyenin sonunda yer alan *sâkinâme* muhtevasına uygun iki beyti ve başka birkaç beyti alarak bir derleme yapıp eserine koyduğunu belirtmektedir. Aynı şeyi Emîr Hüsrev-i Dihlevî için de söyleyen ve *İskendernâme*'sinden (*Âyine-i Skenderî*) derlediği beyitleri eserine alan Fahrüzzamân, Hâcû-yi Kirmânî'nin *Hümâ vü Hümâyün* isimli mesnevisinden bir *sâkinâme* oluşturduğunu kaydeder. Fahreddin-i Irâkî'nin manzumesini naklederken "o ilâhî meyhaneye sarhoşunun" *sâkinâme* tarzında yazdığı terciibendini şeref kazandırması için eserine aldığını belirtir, Hâfız-ı Şîrâzî'nin mesnevisine yer verirken kendi zamanına kadar Hâfız'ın divanının dışında hiçbir divanda müstakil *sâkinâme* görmediğini kaydeder ve genellikle onun döneminde müstakil *sâkinâme* yazılmadığını, Nizâmî ve Hüsrev-i Dihlevî gibi davranıldığını anlatır. Ayrıca müstakil *sâkinâme* söylemenin kendi döneminde yaygın olduğunu ve